

Наталія Ципляк

***Основні напрямки виховного процесу в Чернігівській
духовній семінарії***

Чернігівська духовна семінарія (1786 – 1919) була не лише духовним навчальним закладом, а й своєрідним науковим та культурним осередком регіону. Зважаючи на певну ізольованість духовної семінарії від зовнішнього світу, значна увага в ній приділялася вихованню семінаристів. “Нравственное воспитание в семинарии, – зазначалося в її Статуті, – имеет целью правильное образование характера учащихся, соответственно будущему их назначению. Осуществлению сей цели должны содействовать как воспитывающие, так и обучающие” [1].

Піклування про моральне виховання і нагляд за поведінкою належали до кола обов'язків інспектора. За Статутом 1814 р. інспектора обирало Правління семінарії з числа викладачів з наступним затвердженням єпархіальним архієреєм. Інспектор мав бути присутнім на молитвах, в їдальні, під час підготовки уроків, стежити за відвідуваннями занять, поведінкою та станом здоров'я. Водночас він складав щомісячні та річні відомості про успіхи та поведінку вихованців семінарії. За Статутом 1867 р. інспектора обирали на зборах викладачів, причому він мусив мати ступінь магістра і викладати один з предметів семінарського курсу. За Статутом 1884 р. інспектора призначав на посаду Св.Синод за поданням єпархіального архієрея.

Помічниками інспектора на початку ХІХ ст. були так звані “старші” семінаристи, які призначалися Правлінням семінарії з кращих вихованців і мали наглядати за поведінкою, виконанням домашніх завдань, дотриманням чистоти та охайності. Проводячи ревізію Чернігівської

духовної семінарії у 1822 р., інспектор Київської духовної семінарії Смарагд відзначав, що за поведінкою вихованців семінарії стежить інспектор за допомогою “старших”, які керуються відповідною інструкцією [2].

У квітні 1868 р. Св.Синод скасував інститут “старших”, і за порядком в класах та на вечірніх заняттях мали стежити усі вихованці по черзі [3]. Незважаючи на це, Правління Чернігівської духовної семінарії у 1870 р. замість “старших” запровадило “чергових”, які призначалися в кожному класі інспектором для нагляду за порядком [4].

Проводячи ревізію Чернігівської семінарії у 1876 р., С.Миропольський відзначав, що головною опорою інспекції були самі учні – “чергові”, серед яких існувала певна ієрархія: класні, квартирні та загальні. Останні були безпосередніми помічниками інспектора і наглядали за порядком у семінарії в цілому [5].

Статут 1867 р. запроваджував нову посаду – помічника інспектора, який затверджувався єпархіальним архієреєм за поданням ректора або інспектора [6]. У випадках відсутності кандидатів на цю посаду випускникам семінарії по першому розряду дозволялося тимчасово виконувати обов’язки помічника інспектора з платнею 150 крб. на рік [7]. У 1873 р. у Чернігівській духовній семінарії існували дві посади помічника інспектора, одна з яких залишалася вакантною [8].

У 1871 р. Св.Синод запровадив посаду наглядача, яку могли посідати випускники, які закінчили семінарію по першому розряду [9].

Обов’язки помічника інспектора та наглядача були чітко визначені у відповідних інструкціях, затверджених Педагогічним зібранням Чернігівської семінарії.

У зв’язку зі зростанням чисельності вихованців збільшувалась і кількість членів інспекції. Так, у 1909-1910 навчальному році в Чернігівській духовній семінарії інспектору допомагали вже п’ять

помічників – викладачів семінарії та три наглядачі з числа вихованців семінарії, що стежили за поведінкою семінаристів у гуртожитку [10]. Починаючи з 1914 р. у кожному класі був класний вихователь та черговий семінарист [11].

З метою покращення релігійного виховання Статутом 1884 р. вводилася нова посада – священика семінарської церкви, який водночас мав стати духовником для семінаристів [12]. 1 січня 1885 р. духовником та священиком семінарської церкви було призначено протоієрея П.Огієвського [13].

Нагляд за вихованцями з боку членів інспекції в Чернігівській духовній семінарії ускладнювався у зв'язку з відсутністю належної кількості місць у гуртожитку, де мешкали лише казеннокоштні вихованці. У 1869-1870 навчальному році половина семінаристів (123 чол.) мешкала на 36 квартирах, розташованих у різних частинах міста, причому господарями тільки 6 з них були священослужителі та їхні вдови, а решти – чиновники та міщани. Саме тому депутати Єпархіального з'їзду духовенства у січні 1870 р. порушили питання про відкриття гуртожитку для своєкоштных семінаристів [14]. Першою спробою його розв'язання було облаштування у 1879-1880 навчальному році гуртожитку для своєкоштных вихованців на семінарському подвір'ї, у приміщенні, де раніше розташовувалось духовне училище. Втім, кількість семінаристів постійно зростала, і у 1883 р. з 310 семінаристів 90 мешкали на приватних квартирах. Остаточо це питання було вирішено лише у 1905 р., коли було збудовано новий гуртожиток, і відтоді своєкоштним вихованцям дозволялось мешкати тільки у батьків та найближчих родичів [15].

Згідно до положень Статутів до головних завдань викладачів і вихователів семінарії належали розвиток у вихованців почуття і усвідомлення обов'язку, виховання чесності, правдивості, щирості, доброти та працелюбності, глибокої християнської віри, любові та поваги

до Православної Церкви. Головними засобами для досягнення цих цілей були постійний нагляд з боку інспектора та його помічників, настанови, зауваження та догани, організація дозвілля.

Статути встановлювали суворий нагляд за кожним кроком вихованців. Розклад дня вихованців Чернігівської семінарії був наступним: о 6 годині – підйом; з 7 до 8 – час на молитву та підготовку до занять; з 9 до 12 – заняття в класах; з 13 до 14 – обід; з 15 до 16 – заняття; з 17 – прогулянка; з 18 до 20 – домашні завдання; з 21 до 22 – вечеря, відпочинок та молитва; 22 – відбій [16].

Спосіб життя вихованців та правила їхньої поведінки були докладно визначені особливою інструкцією, затвердженою Педагогічним зібранням Чернігівської духовної семінарії у 1873 р. [17]. У 1877 р. були затверджені оновлені “Правила поведінки вихованців Чернігівської духовної семінарії”, що склалися з 111 параграфів. Вони регламентували обов’язки вихованців, поведінку в навчальний та позанавчальний час, обов’язки чергових [18].

Але незважаючи на такий пильний контроль з боку інспектора, його помічників та викладачів за життям та поведінкою вихованців, вони не завжди могли запобігти пропускам уроків без поважних причин та обов’язкових молитов, відлучкам у нічний час, грі в карти, грубості, курінню, пияцтву. Покаранням за появу в нетверезому стані відповідно до положень семінарського Статуту було виключення, але Правління Чернігівської семінарії дуже рідко вдавалося до такої міри покарання, замінюючи її карцером або суворою доганою. Інколи виключали за власним бажанням і ставили четвірку з поведінки, щоб вихованці мали змогу вступити до світського навчального закладу [19].

До основних засобів покарання належали зауваження, догана, зниження балів за поведінку, голодний стіл, карцер, а також позбавлення казенного утримання, повідомлення батькам [20]. Проступки записувались

в інспекторському журналі. Більш вагомі проступки семінаристів розглядалися Правлінням семінарії за поданням інспектора. За постійні пропуски занять та лінощі Педагогічне зібрання Чернігівської семінарії іноді позбавляло вихованців казенного утримання [21].

Один з вихованців семінарії І.Подвойський у своїх спогадах зазначав, що на початку ХХ ст. семінаристи перебували під постійним наглядом своїх “духовних наставників”, які з метою утримання семінаристів в повній покорі використовували будь-які засоби – доноси, залякування, карцер та ін. [22].

Місцева громадськість закликала звернути увагу на стан здоров'я та фізичне виховання семінаристів, наголошуючи на тому, що більшість з них слабкі фізично, мають розхитані нерви, важко переносять будь-які невдачі та не вміють боротися з ними [23].

Для розвитку “телесных сил” в Чернігівській семінарії під керівництвом окремого вчителя і під наглядом лікаря проводились гімнастичні вправи. Наприкінці ХІХ ст. ці заняття відбувались тричі на тиждень [24]. Зазвичай викладачем був офіцер у відставці, якій змушував вихованців виконувати вправи із солдатської підготовки. Така одноманітність набридала вихованцям, і кількість охочих займатися фізичною підготовкою швидко зменшувалась. Вихованці 5 та 6 класів взагалі не відвідували ці заняття, семінаристи перших чотирьох класів – за бажанням [25]. Ситуація змінилася, коли у 1909 р. для навчання гімнастиці було запрошено представника відомого чеського гімнастичного товариства “Сокіл” – Я.Інемана. Заняття відбувались чотири рази на тиждень ввечері протягом години. Семінаристи були поділені на чотири групи по 50-60 чоловік. Кожна з груп, у свою чергу, поділялась ще на чотири підгрупи. Заняття відбувались у великій семінарській залі, а в теплу погоду – на свіжому повітрі [26].

Для фізичного розвитку вихованці також здійснювали прогулянки на свіжому повітрі в семінарському саду або в місті, взимку каталися на ковзанах на семінарському подвір'ї [27].

З виховною метою проводились екскурсії та паломництва до святих місць. Перша екскурсія вихованців відбулася у 1909 р.: “Наша семинария еще не делала экскурсий. Знали, конечно, что ученики группами ездят по России, осматривают, пользуются при этом какими то льготами”. Запропонував здійснити екскурсію викладач словесності В.Дроздов. Екскурсія чернігівських семінаристів розпочалась 15 червня 1909 р. Пароплавом екскурсанти дісталися до Києва, де пробули три дні. За цей час вони відвідали Києво-Печерську лавру, Аскольдову могилу, Духовну академію, Ботанічний сад, церкви та монастирі. Далі рушили потягом до Севастополя і розмістилися в церковно-приходській школі Херсонського монастиря. Вони відвідали Херсонес, Інкерман, Бахчисарай, Ялту, Алупку. Далі маршрут екскурсантів пролягав морем до Одеси, звідки вони повернулися на потязі до Чернігова [28].

У 1910 р. вихованці семінарії разом з ректором та помічником інспектора здійснили паломницьку екскурсію до Любеча. Вони оглянули Любеч та відвідали печеру преподобного Антонія. 23 квітня семінаристи брали участь в перенесенні мощів Св.Єфросинії. Проводивши мощі, паломники виїхали з Любеча до Києва, де відвідали Києво-Печерську лавру, і 26 квітня пароплавом повернулися до Чернігова [29].

У 1912 р. відбулася ще одна екскурсія чернігівських семінаристів на Південь за маршрутом Київ – Владикавказ – Тіфліс – Ялта – Севастополь – Одеса – Чернігів [30].

У семінарії регулярно проводились літературно-музичні вечори, що користувалися популярністю у передової інтелігенції Чернігова. Семінарія мала найкращий в місті хор, а також духовий оркестр, оркестр народних інструментів, прекрасних декламаторів. Святковими вечорами вихованці

семінарії відвідували науково-богословські лекції та релігійні читання в Єпархіальному домі. Нарешті, вихованці відвідували учнівські вечори в Єпархіальному жіночому училищі й жіночих гімназіях, а також на свята з дозволу інспектора відвідували театральні вистави, сеанси кінематографа, концерти [31].

Духовні семінарії мали на меті підготувати освічених священослужителів з широким кругозором. Виховний процес спрямовувався на формування особистості “ідеального православного”. Не становила винятку і Чернігівська духовна семінарія, основними напрямками виховного процесу в якій були релігійне, моральне, інтелектуальне, естетичне і фізичне виховання семінаристів.

1. Свод уставов и проектов уставов духовных семинарий 1808-1814, 1862, 1867, 1884 и 1896 гг. – Спб., 1908. – С.3.
2. Центральний державний історичний архів України у Києві (далі – ЦДАК України). – Ф.711. – Оп.2. – Спр.474. – Арк.23 зв.
3. Белявский Ф. О реформе духовной школы. – Спб., 1907. – С.135.
4. Російський державний історичний архів у Санкт-Петербурзі (далі – РДІА). – Ф.802. – Оп.91. – Спр.5. – Арк.38.
5. РДІА. – Ф.802. – Оп.9. – Спр.88. – Арк.15.
6. Свод уставов и проектов уставов духовных семинарий. – С.39.
7. РДІА. – Ф.802. – Оп.91. – Спр.5. – Арк.38.
8. О ревизии духовно-учебных заведений в Чернигове (в 1873 году). – Спб., 1873. – С.12.
9. Об учреждении в духовных семинариях должности надзирателей из воспитанников оных... // Черниговские епархиальные известия. – 1871. – № 10. – С. 245.

10. РДІА. – Ф.802. – Оп.15. – Спр.1406. – Арк.19.
11. РДІА. – Ф.802. – Оп.11. – Спр.115. – Арк.16.
12. Свод уставов и проектов уставов духовных семинарий. – С.75.
13. РДІА. – Ф.802. – Оп.9. – Спр.52. – Арк.202 зв.
14. РДІА. – Ф.802. – Оп.91. – Спр.5. – Арк.38.
15. От Правления Черниговской духовной семинарии // Черниговские епархиальные известия. – 1905. – № 15. – С. 562.
16. Державний архів Чернігівської області (далі – ДАЧО). – Ф.682. – Оп.1. – Спр.65. – Арк.1279.
17. РДІА. – Ф.802. – Оп.9. – Спр.52. – Арк.79 зв.
18. Правила поведения для учеников Черниговской духовной семинарии. – Чернигов, 1877.
19. РДІА. – Ф.802. – Оп.91. – Спр.5. – Арк.38.
20. РДІА. – Ф.802. – Оп.9. – Спр.88. – Арк.22.
21. РДІА. – Ф.802. – Оп.9. – Спр.52. – Арк.83 зв.
22. ДАЧО. – Ф.Р - 8860. – Оп.1. – Спр.55. – Арк.5.
23. К вопросу о физическом воспитании учащихся // Черниговские епархиальные известия. – 1911. – № 20.– Часть неофициальная. – С. 551.
24. РДІА. – Ф.802. – Оп.15. – Спр.1293. – Арк.23.
25. РДІА. – Ф.797. – Оп.50. – Спр.101. – Арк.85.
26. Из жизни Черниговской духовной семинарии // Черниговские епархиальные известия. – 1909. – 15 апреля. – Часть неофициальная. – С. 321.
27. РДІА. – Ф.802. – Оп.15. – Спр.1293. – Арк.23.
28. В Крым (Экскурсия воспитанников Черниговской духовной семинарии) // Вера и жизнь. – 1912. – № 1, 3, 5, 12 – 19.
29. РДІА. – Ф.802. – Оп.15. – Спр.1406. – Арк.21.
30. Хроника местной жизни // Вера и жизнь. – 1912. – № 13. – С.105.
31. РДІА. – Ф.802. – Оп.15. – Спр.1293. – Арк.23 зв.

